

Hrvoje Lasić

ALBERT VELIKI — POSREDNIK
INTEGRALNOG ARISTOTELIZMA U KRŠĆANSTVU

Vvod

Ovo kratko izlaganje o Albertu Velikom kao posredniku i protagomistu uvođenja integralnog aristotelizma u kršćanstvo ima za cilj osvrnuti se na povijesne prilike i okolnosti u kojima je Aristotelova filozofska misao počela djelovati i postepeno osvajati mentalitet zapadnog svijeta. Tema je prilično opsežna pa zato ne namjeravamo ići u širinu niti iscrpno obraditi njezin predmet. Ograničit ćemo se strogo na nekoliko bitnih točaka i pokušati osvijetliti naznačenu problematiku.

U ovoj temi nemoguće je zaobići slijedeća pitanja: prisutnost Aristotelove filozofske misli u kršćanstvu do 12. stoljeća s obzirom na njegova djela; utjecaj Aristotela na intelektualni razvoj u srednjem vijeku na Zapadu; Albert Veliki kao posrednik i protagonist uvođenja potpunog aristotelizma u kršćanstvo; Aristotelova filozofija kao novost u kršćanskom poimanju svijeta; odnos Alberta Velikog i Tome Akvinskog prema filozofskim sistemima u stvaranju kršćanske filozofije; posljedice i značenje uvođenja Aristotelove filozofije u kršćanski misaoni svijet. U svim tim pitanjima nastojat ćemo istaknuti samo ono najhitnije.

Prikaz želi prvenstveno ukazati na lik i djelo Alberta Velikog, istaknuti njegov misaoni pothvat na istraživanju prirode i vječnih istina. Albert nije žalio truda u otkrivanju istine, ticalo se to naravnih spoznaja ili nadnaravnih objavljenih istina. U kojem je smislu Albert Veliki bio začetnik i utemeljitelj kršćanske filozofije, tj. kršćanskog gledanja na svijet s filozofskog aspekta, o tome najviše govori njegov pristup Aristotelovoj filozofiji. Ova studija više je osvrtna na već obrađenu građu nego na nove spoznaje u proučavanju izvornih Aristotelovih djela. Ovakav način rada zahtijeva prilično vremena i samokritičnosti pa smo zato prinuđeni ograničiti se na opći prikaz dosadašnjih istraživanja s kritičkim osvrtima na postignute rezultate.

1. *Prisutnost Aristotelove filozofske misli u kršćanstvu do 12. stoljeća s obzirom na njegova djela*

Malo je povijesnih izvora koji govore o Aristotelovoj prisutnosti u ranom kršćanstvu na Zapadu. Zato postoji više razloga. Prije svega, kršćanski teolozi i apologeti nastojali su što dublje prodrijeti u srž shvaćanja Boga i na što zorniji način osvijetliti moralne kršćanske vrednote i istine služeći se filozofijom koja im je nudila skup moralno spekulativnih istina. Među kršćanskim teolozima, koji su se bavili filozofijom, sv. Augustin je prvi uvidio da Platonova filozofija može dobro poslužiti pri osvjetljavanju kršćanske poruke. Zato se on opredjeljuje za njegovu filozofiju u tumačenju poklada vjere. Aristotel, Platonov učenik, zbog svoje strogo znanstvene metode, suhoparnog silogističkog dokazivanja i apstraktnih metafizičkih ideja nije toliko privlačio kršćanske teologe kao njegov učitelj. Dapače, mnoge je kršćanske mislioe odvratio od svoje filozofije. Omalovažavanju Aristotelove filozofije pridonijele su također prilike u kojima se razvijalo i širilo kršćanstvo, kao i vrlo slabo poznavanje grčkog misaonog svijeta. Zbog nedovoljnog i površnog poznavanja, Aristotela su smatrali protivnikom objavljene religije, dok su, prema nekim legendarnim tradicijama, Platonovu filozofiju smatrali kao na neki način od Boga nadahnutom, koja upotpunjava objavljenu istinu i koja je u skladu s religijom. Premda se ovdje radi o legendarnim tradicijama, ipak sve ovo govori u prilog odobravanja Platonove filozofije u kršćanstvu, kao i o izbjegavanju Aristotelove filozofije u kršćanskom naučavanju. Da je Platonova filozofija došla više do izražaja u kršćanskom svijetu, to treba zahvaliti najprije samom Platonu koji je uspio svojim spekulativnim duhom sabrati u jednu prilično smjelu sintezu temeljne zasade grčke misli, što će kasnije nastaviti neoplatonizam, obojen raznim idejama aleksandrijskog kontemplativnog misticizma, religioznog židovskog teokratizma i stoičkog moralnog praktičizma.

No, treba spomenuti i to da je sv. Augustin, tada najveći kršćanski teolog i umnik, bio privučen idejama Platonove filozofije i na taj način uvelike pridonio njihovom širenju u kršćanskom svijetu. To su, zapravo, bili osnovni razlozi brzog prodiranja i prihvaćanja platonizma na Zapadu. Ugledavajući se u sv. Augustina, kršćanski su filozofi također prihvaćali onu nauku za koju je bio zagrijan i najviše interesa pokazivao tada najveći autoritet u katoličkoj teologiji. Tako je duh Platonove filozofije i platonizma uopće, oživljen Augustinovom teologijom i njegovom školom — augustinizmom — odigrao glavnu ulogu u razvoju kršćanske nauke sve do početka 13. stoljeća. Osnažen i pročišćen kršćanskim duhom, platonizam je u izgradnji kršćanskih teologa poprimio formu solidnijeg i trajnijeg filozofskog sistema. No u stvari je ostao gotovo nepromijenjen, pokazujući se više kao skup pjesničkih misli, nego kao jedan sustavni sistem.*

* H. BOSKOVIC, *Albert Veliki*, Zagreb 1932, str. 19.

Dok je kršćanstvo bar donekle bilo upoznato s Platonovom filozofijom, Aristotel je ostao gotovo nepoznat na Zapadu. Tek polovicom 6. stoljeća pojavljuje se Aristotelova *Logika* u prijevodu Sverina Boecija iz Dacije. On je prvi koji, preko ovog djela, uspostavlja vezu s grčkom mudrošću. Svi kasniji pokušaji oko prevođenja drugih Aristotelovih djela završili su neuspjehom, a mnogi su katolički mislioci bili zavedeni »i-acionalizmom« (Petar Abelard) ili »panteizmom« (David iz Dinanta). Ovakvo stanje potrajalo je sve do 12. stoljeća. Prema pisanju nekih povjesničara iz srednjeg vijeka, kao što je Gerard iz Cremona (1187.), i mišljenju povjesničara našeg vremena (Pieri-ea Mandonneta) na latinski jezik bila su prevedena do 12. stoljeća slijedeća Aristotelova djela: *De naturali audito*, *De cælo et mundo*, *De causis proprietatum elementorum*, *De Generatione et Corruptione*, *De causis*. Zahvaljujući vrsnim komentatorima Aristotelovih djela, kao što su bili Avicenna i Averroes, postojali su također prijevodi s arapskog na latinski jezik». Sve ovo govori da je Aristotel imao više simpatije kod Arapa nego kod kršćanskog svijeta.

Među Arapima kršćanima treba da spomenemo kao filozofa i učenjaka Quosta bu Luga iz Baalbeka (864.-932.). Njemu se pripisuje djelo: *De differentia spiritus et animae*, u kojem tumači pojam duše prema Platonu i Aristotelu. Johannes Hispanus preveo je to djelo na latinski, a pretpostavlja se da je bilo poznato Albertu Velikom i da mu je služilo u proučavanju Aristotelovih djela.*

Od drugih predstavnika arapske filozofije valja još spomenuti filozofa Ibin Sinna (980.), poznatog pod imenom Avicenna. Pisao je o svim znanostima kojima se bavio Aristotel. Njegova spisateljska djelatnost obuhvaća preko 20 svezaka, a njega ubrajaju među najveće filozofe svih vremena. Imao je velik utjecaj na razvoj skolastičke filozofije, koja se dobrim dijelom služila Aristotelovom filozofijom. Ibin Roschd, drugi arapski filozof, poznat pod imenom Averroes, rodom iz južne Španjolske, nastojao je prenijeti izvornu Aristotelovu misao bez velike kritičke analize i bez kritičkog suda. Napisao je tri vrste komentara na sva Aristotelova djela. Sama činjenica da je Albert Veliki na isti način komentirao Aristotelova djela, ali s više kritičke analize, daje naslutiti da se Albert Veliki služio Averroesovim komentarima, što ne mora značiti da je ostao na istoj liniji pri tumačenju Aristotelove filozofije. Možda su ta Albertova i Averroesova sličnost i način komentiranja Aristotelova djela naveli Dantea da pogrešno svrsta u *Božanstvenoj komediji* Alberta Velikog zajedno sa Sigerom iz Brabanta, glavnim predstavnikom averoistočkog pokreta u 12. i 13. stoljeću na Zapadu.«

* Isto, str. 23; usp. P. MANDONNET, *Siger de Brabant et Vaverroisme latin au XIIIe siecle. Etude critique*, Louvain 1911, str. 7—9.

> P. MANDONNET, isto, str. 14—15.

^ F. SANC, *Povijest Filozofije, II. Filozofija srednjeg vijeka*, Zagreb 1943, str. 93.

^ F. SANC, isto, str. 108; P. MANDONNET, isto, str. 18.

• F. SANC, isto, str. 128; usp. Albertus Magnus. Ausstellung zum 700. Todestag. Historisches Archiv der Stadt Köln, 15. November 1980 bis 22. Februar 1981.

2. *Utjecaj Aristotela na intelektualni razvoj u srednjem vijeku na Zapadu*

Povijest srednjega vijeka bila je prožeta intelektualnim gibanjima. Naročito je bio oživio racionalistički pokret. Tradicionalni teolozi bojali su se takvih filozofskih strujanja. Zato su napadali sve naprednije teologe koji su bili skloni tim pokretima. Skolastičkim su teolozima bredbacivali da religiju žrtvuju filozofiji, a Isusa Krista nadomještaju Aristotelom. Taj prigovor odnosio se u prvom redu na Alberta Velikog i njegova učenika Tomu Akvinskog, a također i na sve one koji su se opredijelili za Aristotelovu filozofiju. Međutim, Albert i Toma htjeli su samo izboriti pravo teologiji na spekulativnu filozofiju, smjestiti je na mnogo čvršće temelje nego što su to bili učinili njihovi prethodnici te, na kraju, odrediti njezin pravi položaj u odnosu prema religiji."

Početakom 12. stoljeća kršćanska prosvjeta u Parizu dospjela je u tešku situaciju. Sveučilištu je prijetila opasnost da zauvijek iščezne. Pi'ofesorski kadar bio je razdijeljen u dvije skupine s obzirom na prevođenje Aristotelovih djela i naučavanje njegove filozofije na sveučilištu. Jedni su bili protiv Aristotela, a drugi za njegovo uvođenje u škole. U tim okolnostima papa Grgur IX. pronalazi prilično mudro rješenje. Nastojeći ugoditi i jednoj i drugoj strani, dao je do znanja da stara zabrana iz 1210. godine glede prevođenja i uvođenja Aristotela na sveučilište, ostaje i dalje na snazi sve dok se Aristotelova djela ne podvrgnu kritičkom ispitivanju i potpuno očiste od krivog naučavanja. Za taj posao papa je 23. travnja 1231. zadužio trojicu učitelja Pariškog sveučilišta. Bili su to Guillaume d'Auxerre, Simon d'Authie, Etienne de Provins. Na žalost, ta trojica sveučilišnih profesora nisu uspjela izvršiti povjereni zadatak, tako da je papa Urban IV. bio prisiljen obnoviti staru zabranu protiv uvođenja Aristotelovih djela u kršćanstvo.⁸

Međutim, poslije 1231. Aristotel je dospio u bolji položaj. Budući da njegova djela nisu bila do kraja ispitana i ispravljena, pa ni strogo zabranjena, njegova je filozofska misao sve jače prodirala na kršćansko tlo, postajala prisutnijom u drugim znanostima i sve više utjecala na kršćansko naučavanje.« Crkva je bila svjesna Aristotelova utjecaja u kršćanskom svijetu i naglog širenja njegove filozofije među teolozima. Znala je da mora mijenjati svoje stajalište prema Aristotelu i da ne smije zatvoriti oči pred novim intelektualnim gibanjima u svijetu. Sve do 13. stoljeća, može se reći, doktrinalna tradicija u teološkom naučavanju bila je orijentirana augustinsko-platonski." Pojavom Aristotela u kršćanstvu situacija se počela mijenjati. Platonizam je ustupao sve više mjesta Aristotelovoj filozofiji, a na temelju njegove filozofije počeli su nastajati razni smjerovi. Albert i Toma otkrivaju u Aristotelovoj

⁸ E. GILSON, *La Philosophie au Moyen âge*, 2e éd., Payot-Paris 1952, str. 507.

⁹ P. MANDONNET, isto, str. 20–23.

¹⁰ Isto, Str. 25.

¹¹ Isto, Str. 28–29.

filozofiji nešto što će im dobro doći kod utemeljenja njihove filozofsko-teološke škole, koja će po svojoj vrijednosti i snazi predstavljati naj-savršeniji i naj-slobodniji znanstveni rad ljudskog umovanja."

Nasuprot usmjerenju Alberta i Tome stajao je doktrinalni pokret augustinizma, koji je nosio u sebi osnovne teze čiste ili preinačene Platonove filozofije i Augustinove izgrađene teologije. Tom filozofskom pokretu pripadali su članovi svjetovnog i redovničkog klera (Guillaume d'Auvergne, Guillaume d'Auxerre, Gilles de Rome, Roland de Cremona, Alexander de Hales, Bonaventura, Roger Bacon, John Pekhamski, Duns Scoti². Opća fizionomija srednjovjekovnog filozofskog augustinizma bila je izražena u formalnom nerazlikovanju dvaju područja: filozofije i teologije, tj. u nerazlikovanju racionalnih istina od objavljenih istina, polazeći od principa da su sve istine rezultat božanske iluminacije, bilo one do kojih ljudski razum dolazi redovitim putem, bilo preko objavljene istine. I prije su područja filozofije i teologije bila prihvaćana kao različita iako se, u stvari, nije nikad uspjelo pronaći princip koji bi bio sposoban opravdati tu razliku. Naime, ovdje se radi o apstrahiranju objekta filozofije u onom teologije. Pripadnici strogog aristotelizma predbacivali su staroj školi da nije znala dovesti do kraja ispitivanje znanstvenih problema neovisno o dogmi — teologiji, i da zbog toga njezina filozofija ne može ući u povijest filozofije.»[^] Taj prigovor opravdano je upućen teozima Augustinova smjera, ah se ne može odnositi na školu Alberta i Tome, kod kojih je objekt znanosti i objekt vjere strogo odijeljen. Ta se dva objekta ne mogu svesti jedan na drugi.* To se, međutim, ne može reći za augustinizam, čiji je filozofski sustav u korijenu platonski i koji općenito drži da Platon svojom teorijom o odvojenim idejama nije daleko od božanske znanosti.is

U vrijeme Alberta i Tome pojavio se na Zapadu jedan drugi filozofski pokret pod imenom »averroizam«, koji je zastupao čistu Aristotelovu filozofiju. Temeljio se na samom Aristotelu i njegovu komentatoru Averroesu. Na čelu tom pokretu stajao je Siger iz Brabanta." O tom pokretu zna se vrlo malo. Tek toliko da je postojao na Zapadu u 13. stoljeću. Renan ga spominje po prvi put u svom djelu posvećenom Averroesu, navodeći kao njegove najžešće protivnike Alberta Velikog i Tomu Akvinskog. Zapravo, sve do dolaska Alberta Velikog i njegove rasprave o Averroesu i averroističkom pokretu, ovom filozofskom naučavanju nije se davala velika važnost. Tu i tamo bilo je napadaja na Averroesove spise koji su bili poznati kršćanskom svijetu." Opći prigovor na Averroesovo shvaćanje filozofije došao je od strane teologa. Njegovo je mišljenje bilo da se filozofija suprotstavlja teologiji, da

" Isto.

" Isto, str. 53—54.

" Isto, str. 55.

" Isto, str. 29.

" Isto, str. 56; usp. H. BOSKOVIĆ, isto, str. 19.

" P. MANDONNET, isto, str. 59—60.

" Isto, str. 60-62.

preoblikuje njezin jezik i da je zaokuplja nečim sporednim, štoviše, da je povezanost filozofije i teologije štetna. No, o doktrini averoizma najviše se može saznati iz rasprave Alberta Velikog *De unitate intellectus contra Averroem*, koju je Albert napisao 1256. Rasprava pruža najviše podataka o prilikama u kojima je nastao averoistički pokret na Zapadu. U toj raspravi o jedinstvu intelekta Albert kuša razbiti neke nejasnoće koje proistječu iz krivog shvaćanja naravi intelekta i tumačenja njegova stanja poslije odvajanja od tijela. Albert ne kani oboriti pozitivno naučavanje averoista, nego otkloniti sumnje koje proizlaze iz Aristotelova naučavanja. Uvođenjem Aristotela u kršćanski svijet i usvajanjem njegove misli, nastali su veliki problemi s obzirom na shvaćanje njegove filozofije. Zbog nedovoljnog poznavanja Aristotelove filozofije i njegovih krivih polazišta u odnosu na kršćansko shvaćanje svijeta i naučavanje koje on nije mogao poznavati, nastali su razni filozofski pravci. Nikakvo čudo, jer, kao i svi drugi grčki mislioci, Aristotel nije mogao jasno i potpuno riješiti pitanje odnosa duše i tijela, držeći se isključivo znanstvenog eksperimentiranja. Teškoće prvoga reda u Aristotelovoj filozofiji dolaze zbog dualizma koji je uspostavila stara filozofija između materijalnog svijeta i onog duhovnih supstancija. Poslije takve podvojenosti i oprečnosti grčki duh nije bio više sposoban riješiti taj problem. Platon je stvorio sistem po kojem je izbacio materijalni svijet iz područja znanosti i filozofije, svodeći sve na znanost idealnog, a njegov učenik Aristotel stvara preciznu znanost prirode u kojoj Platonov svijet idealnog dolazi tek na drugo mjesto. Međutim, ni jedan ni drugi nisu uspjeli riješiti pravi problem koji nastaje s obzirom na povezanost stvari i duha, čina i ideje, naravi i nadnaravi — fizike i metafizike. A to sve zbog toga što Platon nije dovoljno ulazio u problem naravi, a Aristotel u problem odvojenih nadnaravnih supstancija.^{is}

U 13. stoljeću Aristotel je ipak stekao određenu prednost u odnosu na Platona i njegova je filozofija više privlačila one koji su se bavili znanošću, jer je više od Platonove filozofije povezivala tvorni fizički svijet s duhovnim metafizičkim svijetom. Ali je zato Aristotelova filozofska misao ostala u mnogim točkama nejasna i nedorečena i omogućila razna tumačenja. Tako su se pojavile dvije skupine tumača. Prva je išla za tim da nadopuni i razvije osnovne zasade njegova filozofskog sistema ne brinući se da li se te nadopune protive zaključcima zdrave filozofije. U tu skupinu spadaju: Aleksandar Afrodisijski, Averroes, Siger iz Brabanta. Druga skupina prilazila je kritički Aristotelovim djelima, a njoj su pripadali: Ivan Philoponski, Avicenna, Albert Veliki, Toma Akvinski. Prosuđujući temelje Aristotelove znanosti, nisu se bojali žrtvovati njegov autoritet u svemu što se protivi istini, napuštajući isto tako njegovu mišljenje s obzirom na teorije koje su pogrešne i tumačeći njegove pozicije koje su bile neodređene.

U ovoj skupini posebno su se isticali Albert Veliki i Toma Akvinski. Što se tiče znanosti i filozofije, njihovo je načelo bilo da spoznaju što je prava istina o stvarima, a ne samo što su ljudi mislili o njima: »*Studium philosophiae non est ad hoc quod sciatur quid homines sen-*

^{is} * Isto, Str. 142–143.

serint, sed qualiter se habeat veritas rerum« (*De Caelo et Mundo*, I, lect. 22, Opera, t. XXIII, p. 77/19).!» Sve ovo govori da su Albert i Toma vodili računa o napredovanju ljudskoga duha u spoznavanju, koji postupno dolazi do istine. Bili su uvjereni da znanost nije samo stvar pojedinca nego rezultat napora više msililaca i da ljudski genij pomalo napreduje u otkrivanju podrijetla stvari.« Nisu se bojali da zauzmu određeno stajalište prema ljudima i njihovim dostignućima u znanosti, što ne znači da su odbacivali svako mišljenje. Naprotiv, smatrali su da treba uzeti u obzir stara mišljenja koja su ispravna i dobra, a napustiti ona nejasna. Samo tako mogli su ispravno formirati svoje vlastito mišljenje s obzirom na znanost.

Polazište **filozofa** prve skupine sasvim je oprečno Albertovu i Tominu pristupu Aristotelovoj filozofiji. Za arapskog filozofa Averroesa filozofija je utjelovljena u Aristotelu i njegovu djelu. Aristotel je zapravo onaj koji je stvorio sve znanosti. Kako prije njega, tako i poslije njega ne postoji ništa. On je zapravo pravilo prirode, tip znanstvenika koji je stvorila priroda, u kojem se očituje vrhunac ljudskog dostignuća u spoznajnom svijetu. Aristotelova je doktrina suverena istina, jer je njegova inteligencija bila granica ljudske inteligencije; on nas je naučio sve što je moguće znati.²¹ Za pripadnike averoističkog pokreta Aristotelov filozofski sistem predstavlja potpuni i definitivni izraz ljudske znanosti i razuma. Kršćanski mislioci ne dijele to mišljenje. Oni priznaju vrijednost Aristotelove filozofije, ali isto tako otvoreno ukazuju na Aristotelova pogrešna polazišta u filozofiji, dok teolozi Augustinova smjera, pod utjecajem Platonove filozofije, zauzimaju ekstremnu poziciju u osuđivanju Aristotelove filozofije, kao i svih filozofskih pokreta koji se temelje na njegovoj mish.²²

Alberto-tomistička škola zauzima srednji stav s obzirom na averoizam. Teolozi Augustinova smjera često su je napadali zbog privrženosti Aristotelu. Ali to ne znači da je se može staviti u isti položaj kao i averoizam, protiv čije se doktrine borila i čijom je zaslugom averoizam bio odbačen u kršćanskom svijetu. Averoističku doktrinu Crkva je osudila zbog nekoliko temeljnih polazišta koja su nespojiva s kršćanskim naučavanjem, a odnose se na: nijekanje providnosti, na vječnost svijeta, na jedinstvo intelekta u ljudskoj vrsti i na dokidanje slobodnog opredjeljenja («liberum arbitrium») i moralne odgovornosti. Osim tih temeljnih pogrešaka averoističke doktrine bilo je osuđeno također 219 propozicija koje se tiču još dovoljno neistraženih teorija u Aristotelovoj filozofiji. Osudom averoističkog pokreta, 7. ožujka 1277., zahvaćen je

» Isto, str. 144—145.

» Isto, str. 146.

" Isto, str. 153—154.

" Isto, str. 156. Poput Averroesa i njegovih sljedbenika Albert nije smatrao Aristotela svezajućim i nepogrešivim u filozofiji, premda ga je najviše cijenio među grčkim filozofima (usp. *Physic*, lib. VIII, tract. I, cap. XIV, Opera, t. III, p. 553). Za Alberta je jedini kriterij istina za kojom traga ljudski razum u ovom svijetu, a ne zaključci ljudskog razuma u odnosu na stvarnost koju promatra.

općenito peripatizam u kršćanstvu. Međutim, treba dobro razlikovati averoistički oblik peripatizma od onog Alberta Velikog i Tome Akvinskog. I jednom i drugom zajedničko je polazište u filozofiji — aristotelizam, ali se bitno razlikuju u tumačenju i prihvaćanju te filozofije.^

3. *Albert Veliki, posrednik i protagonist integralnog aristotelizma u kršćanstvu*

U punom smislu riječi Albert Veliki jedan je od glavnih pobornika za uvođenje Aristotelove filozofske misli u kršćanski svijet. Našao se među prvima koji su shvatili u određeno vrijeme da treba iskoristiti Aristotelovu filozofiju u tumačenju riječi Božje. Došao je do uvjerenja da kršćanstvo ne smije biti zbroj mrtvih zakržljalih istina, izraženih i napisanih u debelim knjigama koje se brižno čuvaju u zatvorenim arhivama i knjižnicama; kršćanska znanost ili vjersko znanje uvijek je bilo i ostat će suvremena misao kršćanina koji sudi po vječnim principima vjere o svim novim tekovinama, prosuđuje svijet i život koji ga okružuje, kritički podlaže sudu sva nova strujanja, te, konačno, po tim vječnim principima živi i misli.^

Albert je živio u vrijeme kad je Aristotelova nauka počela sve više zaokupljati kršćanski misaoni svijet na Zapadu. Kako je bio kritičkog duha, nije se zadovoljio samo pukim promatranjem objavljenih istina, nego je više išao za tim da ih protumači, shvati i znanstveno obradi, kako bi ih što bolje mogao približiti i predočiti ljudskom razumu. Platonov sistem nije mu mogao pri tome poslužiti jer je bio previše spekulativan, ali mu je zato pomogao onaj Aristotela, otkrivši u njemu svestranog istraživača, sposobna da svojim kritičkim znanstvenim aparatom približi Boga čovjeku i svijetu. Ipak, koliko god mu je Aristotelov filozofski sistem mogao pomoći da objasni pojedine vjerske istine, toliko mu je mogao postati opasnim da se udalji od prave istine, kao što se to dogodilo Averroesu i averoističkom pokretu, koji je zastupao da se istina koju naučava filozofija razlikuje od istine koju naučava teologija i da teologija ne može biti prava znanost jer kritički ne dokazuje svoje sudove.²⁶

Shvaćajući potrebe svoga vremena, Albert je uvidio da neće biti od koristi ako se nastavi starim putem i da je neophodno voditi računa o znanostima koje su tada bile u nastajanju zahvaljujući utjecaju Aristotelove filozofije. Aristotela se, dakle, nije smjelo zaobići. Na to su silile tadašnje okolnosti, napose Aristotelova pojava preko arapskih mislilaca. Aristotel je sve više prodirao u zapadni svijet i u njegovu kulturu. Albert je smatrao da sve ono što nosi biljeg vječne istine ne može naškoditi katoličkoj vjeri koja je u najuzvišenijem smislu riječi

" Isto, str. 214—220.

= H. BOSKOVIC, isto, str. 16.

" Isto, str. 20.

izraz istine. Takav način razmišljanja rodio je u njemu genijalnu ideju da kršćanski svijet upozna s Aristotelovom filozofijom. Držao je da Aristotelova filozofija na savršeniji način nego druge izražava veličinu grčke misli i snagu njezina duha. Čvrsto je vjerovao da je Aristotelova misao kadra dati život i polet katoličkoj kulturi i omogućiti sistematičnost katoličke teologije. U Aristotelovoj misli vidio je sve elemente, koji su potrebni za izgradnju katoličke kulture na znanstvenoj bazi. Čitajući i proučavajući Aristotela, ubrzo je shvatio da taj grčki mislilac nije mogao stvoriti takav filozofski sistem i postaviti ga na čvrste znanstvene temelje bez velika truda i prikupljanja sigurnih podataka i dokaza. Bilo mu je jasno da je Aristotel bio pronicava duha, da je ispitivao što je prije njega bilo pronađeno, kritički to promatrao i obrađivao, da bi na koncu od svega toga stvorio jednu suvislu sintezu znanja. Budući da se nije bavio samo pojedinim pitanjima i ograničio na jedno područje rada, Aristotel je bio u pravom smislu riječi filozof — ljubitelj mudrosti — koji istražuje sve što ga okružuje, koji traži uzroke svim pojavama, koji nastoji ispitati sustav svih prirodnih bića strogom znanstvenom metodom te na temelju vlastitih eksperimenata i logike objasniti njihovu bitnost. Upravo je u tome Albert vidio Aristotelovu veličinu i razumio opravdanost naslova koji mu je dodijelio: »philosophus universalis«.27

Međutim, prosuditi misao filozofa, koja obuhvaća sve što je prije bilo rečeno i otkriveno, rijetkima polazi za rukom. Učiniti jedan takav posao mogao je samo čovjek sličnih sposobnosti i duha. Henrik iz Herforda vidio je u Albertu takvog genija. Smatrao ga je najспособnijim od svih kršćanskih filozofa, jer je po naravi bio obdaren izvanrednim intelektualnim sposobnostima i, što je još važnije, jer je pokazao veliki smisao za znanstveni rad i filozofska istraživanja. Albert se prihvatio posla i dao se svim bićem na uvođenje Aristotelove nauke u kršćanstvo. Znao je da je Aristotel postao uvaženi filozof kod mnogih naroda, kao što su: Grci, Sirci, Arapi, Židovi. Bilo mu je jasno da je došlo vrijeme da se i kršćanski svijet na Zapadu upozna s Aristotelovom naukom. Katolička Crkva, kojoj je stalo do istine ne bi se smjela suprotstaviti onome što se može dokazati kao istinito i ispravno, a to znači da se istraživanje istinitog i dobrog u Aristotelovim djelima ne protivi kršćanstvu i da u tom smislu treba tražiti pomirenje Aristotelove nauke s kršćanskim naučavanjem.^s

Učiniti Aristotela pristupačnim kršćanskom svijetu, značilo je poći na izvore njegovih djela i kušati pretočiti njegovu izvornu misao u svijet zapadne kulture, a to je pretpostavljalo dobro poznavanje Aristotelovih spisa. Zato je Albert morao pomno proučiti Aristotelova djela i pronaći točne termine koji ispravno izražavaju njegovu misao. Dva osnovna problema nije bilo moguće zaobići: problem izvornog presađivanja Aristotelove misli u jednu novu kulturnu sredinu i problem usklađivanja

» Isto, str. 21—24.

=’ Isto, str. 25.

" P. MANDONNET, isto, str. 36—37.

Aristotelova promatranja svijeta s kršćanskim nazorom na svijet. Uza sve to što je Aristotel zadivio Alberta kao veliki mislilac koji promatra svijet onakvim kakav jest, zalazeći u nj i istražujući njegove uzroke, za razliku od njegova učitelja Platona koga je istina znala zanijeti do te mjere da je zaboravljao na realni svijet i bio ga sklon čak zanijekati, ipak je i za Alberta, kao i za Aristotela, ostao problem kako povezati ta dva svijeta. Proučavajući Aristotelovu filozofiju, Albert je otkrio u njegovim djelima mogućnost povezivanja filozofije i teologije, jer i jedna i druga ispituju prve uzroke, i jedna i druga govore o posljednjem uzroku — Bogu.²⁹ Istina je da posjeduju različite izvore i načine spoznavanja, ali to ne isključuje njihovu međusobnu povezanost. Budući da se teologija temelji na objavi, ona svoje znanje dobiva iz prvog vrela. Ali i filozofija, jer počiva na prirodnom svjetlu uma koji je opet dio božanskog uma, također prima svoje znanje iz prvog izvora. Zato filozofija ne mora doći u sukob s teologijom. Naprotiv, ona sama može djelomično spoznavati božanske istine.

Suvislost takvog razmišljanja Albert kuša primijeniti i na kršćanstvo i na taj način istaknuti razumsku stranu vjere. Kršćanstvo zna za dvije vrste spoznaje koje se nadopunjuju. Ljudski je razum kadar vinuti se do nadnaravnih sfera. Takav način razglabanja ne protivi se kršćanskom naučavanju. U božanskom umu idejno je sadržan cijeli svijet još i prije stvaranja. Bog je temelj svega što se može spoznati. Nazočan je u svim stvarima, zato sve stvari upućuju na njega. One nose u sebi njegov trag, a to znači da je moguće Boga spoznati prirodnim putem. U tumačenju da Bog postoji Albert najviše cijeni kozmološki dokaz, a uzročni dokaz preuzima od Aristotela samo u neizravnom obliku, kao i svojstva Božja, tj. da je Bog »actus purus«, vječno, savršeno, jednostavno, umno biće."[^]

Albert se ne slaže s Aristotelovim poimanjem Boga kao duše svega. Za njega je Bog počelo svega, odijeljen od svijeta, princip svega bitka i bivovanja; o njemu sve ovisi; materija nije vječna kao što Aristotel uči; svijet nije sam nastao, nego je stvoren iz ništa. Pojavni svijet tumači ,pojmovima stvari i oblika (materia et forma) kao i Aristotel. Sve što postoji čini postepenu ljestvicu bića počevši od materijalnih do duhovnih, a u sredini svega je čovjek.si Zahvaljujući Albertu, kršćanski je svijet po prvi put imao priliku doći u dodir s Aristotelovim djelima. Albert se prvi poslužio svim Aristotelovim djelima i na njima počeo graditi svoja vlastita. Njegova se djela većinom sastoje u tumačenju Aristotelove nauke. Raspravljao je o svim Aristotelovim djelima služeći se pri tome još i djelima Arapa i neoplatonika koja su nadahnuta Aristotelovom filozofijom.³² Slijedeći Aristotelovu misao, Albert kuša protumačiti i dokazati sve što je bilo potrebno i korisno za bolje shvaćanje čovjeka i svijeta u kojemu živi. Samostalno razmišlja nad Aristotelovim djelima, pravi zaokrete i odstupa od njegova mišljenja kad otkrije da

• A. BAZALA, *Povijest filozofije*, II, Zagreb 1909, str. 140.

" Isto, str. 142—143.

" Isto, str. 143.

« Isto, str. 333; usp. E. GILSON, isto, str. 506—507.

nije osnovano i kad se pojave nejasnoće u njegovim postavkama. Albert tumači poglavlje po poglavlje, nadopunjujući nedorečene autorove misli. Napisao je isto toliko knjiga kao i Aristotel, služeći se istim naslovima. Imao je u planu da nedovršene Aristotelove knjige sam dovrši i da nadoda one koje nedostaju, bilo da ih sam Aristotel nije napisao, bilo da nisu do Alberta doprle.¹ Ne smatra, poput Averroesa, da Aristotel mora u svemu imati pravo i da je njegova nauka nepogrešiva. Više nastoji protumačiti i pokazati smisao Aristotelova naučavanja, naročito što se tiče istinitosti, osnovanosti i sigurnosti Aristotelove filozofske misli. U tumačenju Aristotelovih djela svagdje očituje svoje vlastito mišljenje. Zato je i bio uvažen kao samostalni mislilac, kao »auctor«, a ne »compiler« ih »scriptor«. Još za života bio je u školama citiran poput Aristotela, Avicenne i Averroesa. Na znanstvenom području uživao je ugled kao nijedan znanstvenik i smatrali su ga jednim od najsjajnijih kršćanskih učenjaka. Budući da je mnogo radio, mnogo toga vidio ne štedeći truda u znanstvenom istraživanju, iznio je na vidjelo skrivene tajne iz neizmjernog oceana činjenica.²

Pri uvođenju Aristotela u kršćanstvo Albert je naišao na veliki otpor ne samo crkvenih krugova nego i velikog dijela učenijeg svijeta u svojoj sredini. Najviše je zamjerao onima koji su nastojali odvratiti od prirodnih znanosti, pogotovo od Aristotelove filozofije, svakoga koji je pokušao baviti se znanošću. Albert je takve nazivao »nerazumnim životinjama« jer uvredljivim riječima napadaju ono što ne poznaju. Svoja filozofska djela o Aristotelu Albert je počeo objavljivati oko 1245., no njegove prve radove o Aristotelu treba smjestiti pet godina ranije.³

Život i djelo Alberta Velikog izravno su povezani s bitnim crtama Aristotelove filozofske misli. U njoj je Albert nazreo golemo intelektualno bogatstvo koje prethodna stoljeća nisu mogla zapaziti, a tome je također pridonijela i Crkva svojim stavom. Tek što je papa Grgur IX. neizravno otvorio put prema Aristotelu omogućivši da se u njegovim djelima pokušaju ispraviti naučavanja koja su kriva i protivna kršćanstvu, Albert se odmah dao na proučavanje Aristotelovih djela. Nastojao je ugraditi u svoj znanstveni rad, koji ima počivati na Aristotelovoj filozofiji, sve što su prošlost i njegovo osobno iskustvo otkrili na području znanosti. Namjeravao je stvoriti jedno takvo djelo koje bi onima koji se bave proučavanjem svega što postoji nudilo cjelovitost znanstvenih rezultata do kojih je bio došao ljudski razum.⁴

Služeći se u svom filozofskom znanstvenom radu pretežno induktivnom metodom, Albert je naišao na znatne teškoće u istraživanju, osvjetljavanju i ispravljanju Aristotelove nauke. Albert je, naime, namjeravao učiniti pristupačnom kršćanskom duhu Aristotelovu oštromnost i ispraviti njegovu nauku u odnosu na kršćansko naučavanje, a to je zna-

¹ E. GILSON, isto, str. 165, izd. 1925; usp. F. SANC, isto, str. 180–181.

² F. SANC, isto.

³ P. MANDONNET, isto, str. 36.

⁴ Isto, str. 36-37.

čilo poći na njegova **izvorna djela kao i** proučiti i mnoštvo drugih izvora koji **su** povezani s Aristotelovom filozofijom i tek nakon toga učiniti pregled čitave znanosti. **Takav posao** zahtijeva prilično vremena i traži od znanstvenika velik **smisao za** sistematiziranje pronađenih rezultata naučnog **istraživanja**. **S takvim radom povezano je mnoštvo drugih** pitanja, kao na **primjer: bliže** poznavanje Aristotelovih tekstova, pitanje izvornosti Aristotelovih **misli, problem** tekstualne kritike i kritičkog prosuđivanja **uopće**. **Obuhvatiti sve vidove** ljudskog umovanja bilo kojom znanstvenom metodom, teško **je** ostvariti.[^]

Znanstveni filozofski spisi Alberta Velikog otvorili su ipak novi put u kršćanskoj filozofiji i teologiji i postigli velik uspjeh. Na neki način Albert se izjednačio s velikim filozofima prošlosti. O tome najbolje govore spisi njegovih suvremenika. Tako ga Roger Bacon, njegov veliki protivnik u filozofiji, svrstava među najmudrije kršćane svoga vremena, u znanstvenom pogledu stavlja ga iznad svih. Svojim posebnim naučavanjem u školama, metodom rada i načina **na** koji je pisao **knjige** Albert je zadivio svoje suvremenike. Te iste pohvale pripisao mu je njegov protivnik u filozofiji Siger iz Brabanta uspoređujući njega i njegova učenika Tomu s Aristotelom i Platonom kao dva osnovna stupa u filozofiji: »praecipui viri in philosophia Albertus et Thomas« (*De anima intellectiva*, infra, Ile Partie, p. 152). Istim riječima Albert je nazivao Aristotela i Platona kao autoritete u filozofiji: »praecipuos viros in philosophia sicut fuit Aristoteles et Plato« (*De natura locorum*, tract. I, cap. I).³⁸

Albert je dao Aristotelovoj filozofiji posve različit smjer od mnogih filozofskih pokreta nastalih na temelju Aristotelove filozofije. Uvođenjem Aristotela u kršćanstvo ponudio je svijetu svog vremena nešto sasvim novo. Otkrio je način pomoću kojeg se kršćansko naučavanje i tumačenje vjerskog sadržaja može ostvariti znanstvenim putem u suradnji s prirodnim znanostima. Zato se njegov rad na presađivanju Aristotelove filozofske misli na kršćansko tlo s pravom ubraja među najveća djela **13. stoljeća**, koja su nastala na intelektualnom planu.³

Albert je oživio ne samo Aristotela nego i druge velike filozofe staroga vijeka. Ugledajući se na njih, on želi obuhvatiti sva znanstvena područja, istražiti uzroke svih stvari i sve bogatstvo istine učiniti vlastitim i sebi i drugima. Karakter općenitosti posebno je naglašen u njegovoj književnoj i spisateljskoj djelatnosti, koja je opet svojevrsna enciklopedija tadašnje znanosti. Starodrevnu bogatu grčku kulturu, arapsku i latinsku literaturu Albert je dobro poznao.[^] Njegova enciklopedija znanja ne odnosi se samo na sakupljenu znanstvenu građu, nego

³⁸ Isto, str. 39.

³ Isto, str. 47.

[^] A. HORVATH, *Albert der Grosse und der Heilige Thomas von Aquin als Begründer der christlichen Philosophie*, DT III, 1916, 4. sv., str. 591–636, usp. Str. 593–94.

[^] Isto, Str. 594. Roger Bacon o Albertu piše: »Vere laudo eum plus quam omnes de vulgo studentium, quia homo studiosissimus est et vidit infinita et habuit expensum, et ideo multum potuit coUigere in pelago auctorum infinito«, *Opera*, izd. Brewer, London 1859, str. 327.

na stvaranje njegova vlastitog djela na temelju istraženog materijala. Upotrebljava parafrazističku metodu polažući više naglasak na vlastito komentiranje nego na doslovno navođenje djela nekog autora. Međutim, enciklopedijski način rada ne omogućava da se zahvati stvar sa svih njezinih aspekata, niti da se stvori potpuni sistematski pregled, niti da se vješto uklopi pojedinačne istine u sveobuhvatno područje znanosti. To se naročito pokazuje kod proučavanja Albertovih djela. On je često neodlučan, stalno je na putu traženja i kao da posljednju riječ u znanstvenom radu želi prepustiti nekome drugom.⁴ Ipak, to se ne može reći za njegovo promatranje i poimanje filozofije. Pri osnivanju »kršćanske filozofije« ili kod ustanovljenja pravog i mogućeg odnosa filozofije prema teologiji Albertovo je stajalište jasno i određeno. Pod svaku cijenu želio je srušiti neprirodni odnos filozofije prema teologiji, nastao zbog njihova neprijateljskog stava s obzirom na spoznajni predmet, odbaciti principijelno polazište augustinizma u filozofiji i, konačno, pobijediti najvećeg neprijatelja alberto-tomističkog stajališta u filozofiji — averoizam, koji je nastao na temelju krivog shvaćanja Aristotelove filozofije.*[^]

4. *Kršćansko poimanje filozofije prema Albertu Velikom i Tomi Akvinskom*

U Albertovo vrijeme nastajali su razni filozofski pokreti nadahnuti grčkom filozofijom. Takvo intelektualno gibanje uvelike je pridonijelo boljem shvaćanju već postojećih filozofskih sistema i izgradnji novih. Osim grčke filozofije Albert je dobro poznao još arapsku i židovsku filozofiju, koje su nastale na temelju Aristotelove filozofije i nastavile se razvijati u raznim smjerovima. I Alberta je Aristotel kao mislilac posebno zadivio, više nego svi drugi grčki mislioci. On je njegov filozofski sistem smatrao prikladnim i prihvatljivim za objašnjavanje i tumačenje vjerskih istina, za utvrđivanje pravog odnosa između naravnog i nadnaravnog reda, vjere i znanja. U cjelokupnoj ljudskoj spoznaji Albert stavlja na prvo mjesto kršćansku filozofiju. Ona pretpostavlja poznavanje filozofskih strujanja kako bi mogla počivati na čvrstim temeljima iskustvenog znanja, stečenog naporima cijelog čovječanstva, i osloniti se na opće principe koji imaju svoju postojanost u stvarnosti i čija je vrijednost trajna. Albert je sanjao o »neprolaznoj filozofiji«, koja bi vrijedila za sva vremena — »philosophia perennis«. Osnovati jednu takvu filozofiju moguće je samo onda ako se ne ograniči na pojedine istine ili na pojedine ljude. Takva filozofija treba da obuhvati sve što je ikada bilo rečeno i dokazano kao istinito. Bit će namijenjena svim ljudima i imati karakter općenitosti ako postane rezultat napora čitavog čovječanstva i izraz misli cijelog ljudskog roda. Albert je svega toga bio svjestan i zato je znao respektirati znanstveni rad drugih. Sam pos-

* Isto.

* Isto, str. 600.

vuda traži i kopa i kao pravi filozof kome je stalo do istine usvaja svom dušom svaku istinu koju pronade u životu. Budući da je istina namijenjena svim ljudima, ona nosi u sebi pečat općenitosti, važan za formiranje katoličke ili sveopće filozofije. Albert upravo želi istražiti to općenito, to nužno u čovjeku, zato pomno ispituje što je svima zajedničko i što svi bez razlike usvajaju. Na temelju takvog znanja Albert želi izgraditi jedan sveopći sistem neprolaznih istina koje su ukorijenjene i izražene u razumskim istinama naravne spoznaje.

Ostalo je otvoreno pitanje kako učiniti da se kršćanska filozofija ne temelji samo na autoritetu raznih filozofa i prirodoznanstvenika, da ne bude mozaički sastavljena od misli snažnih duhova. Albert je htio pod svaku cijenu osloboditi kršćansku filozofiju od primjesa drugih filozofija. Kritički pristupa svakom filozofskom sistemu, i od njega usvaja samo ono što se može dokazati. Istina koju su drugi otkrili postaje našom svojinom tek onda kad je shvatimo, kad nas prožme i kad je obuhvatimo zahvaćeni njom samom. To je razlog da je Albert svoju znanost stvarao na iskustvenom istraživanju i osobnom zapažanju. Svojim istraživanjima dao je do znanja suvremenicima, posebno teolozima, da ne smiju napustiti induktivnu metodu u svom radu, niti zanemariti prikupljanje činjenica, oslanjajući se isključivo na gotove rezultate bez poznavanja puta pomoću kojeg se do njih došlo, pogotovo da ne smiju nikada izgubiti iz vida da se znanost ne sastoji u posjedovanju stanoovitih formula, nego u prikupljanju građe i u dokazivanju istine do koje se dolazi jedino vlastitim naporom. Is Albert je pošao dalje od sv. Justina u traženju istine. Justin je smatrao da kršćanstvu pripada sve ono što je pronađeno kao istinito i da to možemo i moramo posvojiti. Albert traži način kako da se u kršćansku misao unesu rezultati znanstvenog istraživanja i filozofskog razmišljanja te, na koncu, kako da se stvori sklad između istina naravne spoznaje i vjerskih istina, objavljenih izvanrednim putem

Povijest nam govori da se ljudsko umovanje postepeno razvijalo i poprimalo različite oblike. U predsokratskim materijalistima našlo je fizički izražaj i bilo postavljeno na eksperimentalnu podlogu a poslije Sokrata prešlo je iz materijalnog u nevidljivi svijet ideja odvojenih od materije. Aristotel, Platonov učenik, pošao je još dalje od svog učitelja. Ne zabacuje njegov svijet ideja, ali se suprotstavlja oprečnosti tih dvaju svjetova. Ne prihvaća radikalno isključenje ideja iz materije. Naprotiv, želi pokazati kako ta dva svijeta mogu ići zajedno, kako se slažu i kako su međusobno ovisni, bitno povezani, slično kao duša i tijelo: duša bez tijela nije potpuno čovjek, a tijelo bez duše postaje mrtvo. Aristotel je smatrao potrebnim da poveže i pomiri duhovni i materijalni svijet i da na temelju njihove međusobne povezanosti zasnuje novi sistem koji će biti u isto vrijeme idealan i realan, duhovan i materijalan.^^

Aristotelov filozofski sistem Albert smatra najprikladnijim za tumačenje vjerskih istina, što ne znači da ga u potpunosti odobrava. Za-

" H. BOSKOVIC, isto, str. 39.

" Isto, str. 45.

<' Isto, str. 50.

jedno sa svojim učenikom Tomom poslužit će se tim sustavom pri stvaranju kršćanskog filozofsko-teološkog sistema. To će biti najvažnija filozofsko-teološka škola u srednjem vijeku, kojoj će Albert utisnuti specifični karakter i odrediti njezinu nauku u svim bitnim točkama. Temeljna je ideja te škole bila u tome da se Božjoj objavljenoj riječi pristupi sa što većom znanstvenom spremom i sa što opširnijim znanjem, polazeći od načela da je teologija to uzvišenija i potpunija što više u sebi nosi bogatstvo ljudskog umovanja. Albert je prvi udario temelje kršćanskoj filozofiji,*« iako se to prešućuje u povijesti filozofije i njega ne ubrajaju među pr'ake kršćanske ili skolastičke filozofije kao Tomu Akvinskog i sv. Augustina. Drugi opet neispravno pišu o Albertu da je isključio iz filozofije religijsko-filozofske probleme i srušio između filozofije i teologije nekadašnje jedinstvo životnog nazora na svijet.-" Neosnovano je isto tako mišljenje da su prvi teoretičari kršćanske Crkve smatrali filozofiju izvorom svih zabluda, pa da je stoga treba odbaciti, i da je kršćanima važnije vjerovanje od razmišljanja, pogotovo takvih koja mogu zavesti. Neispravno je zaključivanje da se naivnost tog mišljenja temelji na autoritetu kao jedinom izvoru istine na kojem se zasniva vjera.*« Takav odnos prema filozofiji nisu mogli imati Albert i Toma Akvinski. Oni su upravo išli za tim da pokažu kako vjera traži razum, a razum vjeru. Istina je da su se teolozi pribijavali uvođenja filozofije u teologiju i da ih je većina izbjegavala Aristotelovu filozofiju sve do 13. stoljeća. To je donekle i opravdano jer su mnogi Aristotelovi spisi sadržavali teorije koje nisu bile u skladu s kršćanskom vjerom. Tome je najviše pridonijela arapska filozofija ističući neke točke u Aristotelovoj filozofiji koje se protive vjerovanju monoteističkih religija.*«

U početku kršćanstva nije se ni moglo misliti na prijateljske odnose sa starom grčkom filozofijom. Stoici, kao i epikurejci, utopljeni u materijalni svijet, nisu mogli jamčiti za razumno filozofsko obrazloženje kršćanske vjere, a Platonov ideizam bio je samo nekolicini teologa poznat, dok je Aristotelov realizam ostao gotovo nepoznat u kršćanskom svijetu. Za takvo stanje odgovorna je u prvom redu sama filozofija ili pojedini filozofski sistemi koji su utjecali na teologiju. Tako je arijanizam, jedan od graničnih pravaca neoplatonizma, postao najvećim neprijateljem kršćanske vjere i kolijevkom svih gnostičkih sistema. Neoplatonizam općenito i pretjerani aristotelizam doveli su mnoge kršćanske mislioce do »racionalizma« ili do »nominalizma«. Upravo zbog toga kršćanstvo nije moglo biti sklono filozofiji, premda je i ono odgovorno za takve odnose između filozofije i teologije.

Istina je da kršćanski vjernici ne mogu biti ravnodušni i neodlučni u prihvaćanju sadržaja vjere, vječnih nadnaravnih istina koje je Bog objavio i koje su po nepogrešivom autoritetu zajednice priopćene lju-

* Isto, str. 49; S. ZIMMERMANN, *Temelji filozofije. Historijsko kritička orijentacija.* Zagreb 1956, str. 237.

* V. FILIPOVIĆ, *Filozofija renesanse,* Zagreb 1956, str. 16.

* B. BOŠNJAK, *Filozofija od Aristotela do renesanse,* Zagreb 1957, str. 74.

* P. MANDONNET, isto, str. 6.

dima, ali je isto tako istina da je čitavo kršćanstvo moralo biti svjesno da se vječne nadnaravne istine ne mogu drukčije priopćiti osim u ljudskim pojmovima koji tu nadnaravnu stvarnost, doduše, nejasno izražavaju, ali bez proturječnosti u formuliranom sadržaju. Ako, dakle, filozofija želi oteti vjerskim istinama njihov nadnaravni značaj; ako ljudski pojmovi u kojima se te istine pojavljuju žele okrnjiti ili umanjiti njihov objektivni sadržaj, kao što je to bio slučaj s nominalizmom; ako filozofija ne želi uopće uzeti u obzir istine koje nadilaze redoviti domet njezine spoznaje, kao što je to zastupao agnosticizam — onda je sasvim razumljivo zašto su dugo vrijeme opravdana filozofska nastojanja unutar i izvan samog kršćanstva nailazila na otpor i bila neplodna.«

Ipak, ne može se reći da u kršćanstvu već na samom početku nije bilo pokušaja zbližavanja filozofije i teologije. Ali, na žalost, uspjeh je bio vrlo malen. Tako je Aleksandrijska škola bila početak buđenja novih nastojanja u povezivanju filozofije s teologijom. Klement i Origen došli su do zaključka da se proučavanje i produbljivanje vjerskog sadržaja pomoću filozofskih znanosti ne protivi kršćanskom duhu. Naprotiv, to vodi kršćanina k dubljem shvaćanju vjerskih istina i sigurnijem prihvaćanju vjere. To su mišljenje dijelili i drugi crkveni oci, no mnogi su imali poteškoće oko utvrđivanja odgovarajuće filozofije koja bi bila prikladna za tumačenje vjerskih istina. Premda vjerske istine ne niječu naravni red ili naravne istine, pojavila su se dva osnovna problema na području spoznaje: teoretski problem spoznaje i odnos vjere i znanja.« Ovdje valja još jednom spomenuti da su razni filozofski sistemi unijeli mnoge nejasnoće u shvaćanju vjere i znanja. Služeći se Platonovim sistemom, sv. Augustin pridonio je tome da je gotovo bila zanemarena granica između dva različita područja vjere i znanja, a to se negativno odrazilo i na jednu i na drugu stranu. Ako, naime, sva naša spoznaja, bez razlike, potječe odozgo, kao što je držao Platon, onda nema nikakve granice između dva područja spoznaje. Međutim, nepobitna je činjenica da se naravna spoznaja oslanja na razum kao na svoju glavnu moć, iako on nalazi i prikuplja svoj materijal iz vanjskog svijeta. Iz ovog se može zaključiti da se djelatnost čovječjeg razuma ne smije ograničiti do te mjere da mu je za svaku spoznaju neophodno božansko osvjetljenje, kao što je to držao augustinizam. U tom bi slučaju razum bio potpuno ovisan o nadnaravnim istinama i božanskom svjetlu. Potpuno suprotno mišljenje zastupali su neki gnostički sistemi. Oni ne dopuštaju uopće mogućnost spoznaje nadnaravnih istina oslanjajući se samo na razumsku spoznaju, što znači da se naravna i nadnaravna spoznaja isključuju. Aristotelova teorija spoznaje mogla je jedina doći u obzir pri rješavanju tog problema. Ali Aristotel nije mogao mnogo zanimati kršćanske teologe i filozofe zbog nekih postavki u filozofiji, koje nisu u skladu s kršćanskim naučavanjem, a tiču se shvaćanja duše kao odijeljenog bića od tijela i materije. Duša stanuje iznad sveg čovječstva u nekoj nepoznatoj i nedokučivoj sferi, a u nama je djelotvorna na neki misteriozan način, neovisno o našem biću i volji. Aristotel također naučava da su misli

A. HORVATH, isto, str. 601—602.

" Isto.

pojednog bića (čovjeka) zapravo misli jedne više Moći, čija iskra tinja u čovjeku.⁵² Isto tako Aristotelov genijalni duh nije mogao odrediti pravi odnos svijeta prema Bogu, jer mvi je pojam stvaranja bio nepoznat. Takva Aristotelova polazišta u filozofiji dovela su mnoge njegove učenike u zablude kao što su: vječnost svijeta, ograničenost Božje spoznaje s obzirom na pojedinačne stvari, nijekanje Božje providnosti itd. Ta neispravna polazišta prisilit će Crkvu da zabrani naučavanja Aristotelovih djela. Albert je prvi uvidio potrebu da Crkva promijeni svoj stav prema Aristotelu i da pokuša učiniti opravdanu korekturu njegovih djela, bez obzira na nedostatke i nepravilnosti u njegovu sistemu, prihvaćajući njegovo pozitivno i logično prosuđivanje u znanosti, kao i njegovo logično razmišljanje koje je i te kako potrebno u tumačenju vjerskih istina.⁸³

5. *Značenje uvođenja Aristotelove filozofije u kršćanski svijet*

Sredinom 13. stoljeća, kad se začinjala katolička filozofija, ponovno je oživjela grčka filozofija i pobudila velik interes u svijetu. Kršćansko umovanje nije smjelo niti moglo isključiti sve ono što je ljudski razum stoljećima stekao na znanstvenom području. Naprotiv, ono je trebalo da bude nastavak starih napora ljudskog razmišljanja o svemu što postoji i početak novijeg sustavnijeg života. Isključiti Aristotelovu misao u stvaranju nove filozofije u odnosu na novu spoznaju svijeta, značilo bi zauvijek zatvoriti vrata najvećem grčkom geniju i na taj način spriječiti utjecaj grčke kulture koja je tako neophodna da utisne pečat metodičnosti, racionalnosti i logičnosti novijoj kršćanskoj kulturi.[^]

Važnost i značenje Aristotelove nauke ipak je shvatio papa Grgur IX. i pokušao nešto učiniti na tom planu. Smatrao je nerazboritim da se olako i jednostrano obračuna s tako velikim misliocem, kao što je Aristotel. Držao je da se u njegovoj nauci može sigurno naći vrijednih istina — koje mogu pomoći unapređenju kršćanske filozofije. Uostalom, to potvrđuju i brojni duhovi koji se zanose Aristotelovom naukom i koji joj pridaju veliku važnost. Albert se može sa sigurnošću ubrojiti među najbolje poznavaoce Aristotelove filozofije. On prvi proučava Aristotela i u njegovim izvornim djelima i u drugim filozofijama koje su nastale na temelju Aristotelove filozofske misli. Za njega se može reći da je svojim komentarima a i spisima uveo Aristotela u skolastiku, koja je do tada najvjernije izražavala kršćansku misao. Njegova je najveća zasluga što je definitivno odredio granicu između filozofije — područja prirodnih znanosti, i teologije — područja vjerskih istina koje nadilaze redovite ljudske naravne spoznaje. Njegovo najveće otkriće pokazalo se u uoča-

⁵² Isto, str. 608.

⁸³ Isto, str. 610—617.

[^] H. BOSKOVIC, isto, sit. 2S

anju razlike između filozofije i teologije, dviju različitih grana u spoznaji stvarnosti kojom je čovjek okružen.«

Trinaesto je stoljeće razdoblje u kojem je kršćanska misao konačno postala svjesna svojih najdubljih filozofskih mogućnosti i svojstava koje je po pi-vi put uspjela jasno formulirati zahvaljujući suradnji dvojice genija — Alberta Velikog i Tome Akvinskog. Oni nisu, poput prijašnjih teologa, samo ponavljali i materijalno prenosili Aristotelovu misao, formuliranu u četvrtom stoljeću prije Krista, nego su je kritički obradili i upotpunili.⁵⁸ Albertova je zasluga što je prvi uvidio veliko bogatstvo grčko-arapske filozofije i znanosti koje mogu poslužiti za tumačenje vjerskih istina. Razuvjerio je suvremenike da Aristotelova filozofija u mnogim stvarima nije pogibeljna za kršćanstvo. Poznavajući dobro grčku filozofiju, Albert je bio svjestan da kršćanstvo ne može prihvatiti u cijelosti Aristotelovu nauku, iako je očito superiornija od one s kojom su dotada raspolagali kršćani s obzirom na znanstvenu metodu vlastitu ljudskom razumu, ali je isto tako bio duboko uvjeren da se kršćanstvo ne smije zadovoljiti samo time da je zaniječje i da joj ne daje nikakvu važnost. Na njemu je dakle da je protumači, ispravi i upotpuni u odnosu na nadnaravnu spoznaju vjerskih istina.

Srednji vijek upravo je karakterističan po tome što je u njemu bila utemeljena nova filozofija koja obuhvaća naravno i nadnaravno područje spoznaje. Na taj način filozofija je proširila svoju spoznaju povezanošću s teologijom, iako je to područje izravno ne zanima jer se odnosi na vjerske istine, a teologija je u filozofiji našla novu mogućnost za izražavanje vjerskog sadržaja.

Zaključak

Treba istaknuti da presađivanje Aristotelove filozofije na kršćansko tlo nije naišlo na odobravanje mnogih. Neki su to djelo smatrali čak nasilnim činom, nečim što je sasvim strano kršćanstvu. No takvo bi prosuđivanje bilo zaista neobjektivno. Tu se prije svega nije radilo samo o materijalnom presađivanju Aristotelove filozofije, prenoseći je doslovno kako je zapisana u njegovim djelima, nego o daljem razvoju i usavršavanju jednog postojećeg filozofskog sistema. Ovdje se također ne radi o umanjanju vrijednosti Aristotelove misli, niti o iskrivljavanju njegove filozofije. Gledano materijalno, kao i formalno, Albert i Toma sačuvali su u biti neokrnjen Aristotelov misaoni svijet. Činjenica da su doslovno preuzeli neke određene pojmove iz njegove filozofije znači samo neku vrstu materijalnog presađivanja. Kudikamo je važnije da su od Aristotela preuzeli odgovarajuće polazište u filozofiji i primijenili ga u teologiji i na taj način izbjegli nejasnoće Platonova sistema, prema kojemu pravu istinu treba tražiti u nadzemaljskim područjima, a zemaljske stvari uzimati kao sjene prave stvarnosti, iako su one odlučujuće kod objaš-

⁵⁸ Isto, str. 27–28.

E. GILSON, isto, str. 506–507; F. ŠANC, isto, str. 182–183.

njavanja istine i stvaranja našega nazora na svijet." Aristotelov filozofski sistem daje više mogućnosti da se uspostavi normalna veza između naravnog i nadnaravnog reda, gdje nadnaravno (milost) ne uništava naravno nego ga usavršava i na njemu dalje gradi. Takvo polazište zadovoljava zahtjeve naše naravne spoznaje i omogućuje da se u njoj pojavi vjerski sadržaj.⁵ Prema tom osnovnom principu, ove se dvije vrste spoznaje ne suprotstavljaju nego upotpunjuju, ali na taj način da je viši misaoni svijet formiran prema slici ovog svijeta, jer jedino tako vjerske istine mogu biti precizno iako analogno formulirane i izrečene na ljudski način. To je bio razlog da Albert i Toma nisu prihvatili Platonovo shvaćanje svijeta, koje započinje odozgo prema dolje. Oni su izabrali vlastiti put, polazeći od principa da naša spoznaja svijeta ne može početi odozgo, jer podaci naravne spoznaje prethode onima nadnaravne — objavljenih istina, što znači da bez ovih prvih nije moguće primiti niti shvatiti vjerske istine. U stvari, oni prihvaćaju Aristotelov princip prema kojemu nije moguće spoznati nadnaravne istine bez osjetilne (iskustvene) podloge (supstrata), a to znači da se cijeli program čovječjeg rada u formiranju i shvaćanju objavljenih istina mora ravnati prema tom principu. To je jedini razlog zbog čega treba najprije početi s podacima filozofije, iako se podaci vjerskih istina ne smiju ispravljati prema običnim zahtjevima filozofije, niti filozofiji priznati moć kojom bi mogla oduzeti vjerskim istinama njihovu izvornost. Na taj je način bilo moguće odgovoriti zahtjevima dviju vrsta spoznavanja, iako se ne niječe vodeća uloga vjere kao višeg i sigurnijeg izvora spoznaje. Ali ako vjera u nekim slučajevima ima pravo zahtijevati od znanosti da revidira svoje rezultate i da ispravi krive nalaze, to ne znači da je znanost pri tome podređena vjeri ili da su njezina prava i mogućnosti postali suženi. Albertovo i Tomino polazište u teoriji spoznaje slobodno je, pouzdano i istinito. Nudi solidne i pouzdane pojmove ne samo kad se radi o predmetima naravne spoznaje, nego i kad se radi o vjerskim tajnama koje nadilaze redovit put naravne spoznaje.

U vrijeme intelektualnih gibanja u srednjem vijeku i traženja pravog puta u rješavanju problema odnosa filozofije i teologije Albert i Toma imali su najviše udjela. Proučavajući razne filozofske sisteme i uvidjevši svojim pronicavim duhom osnovanost pojedinih sistema, uzeli su od njih samo ono što je istinito i utemeljeno na stvarnosti. Na taj su način stvorili filozofski nazor koji je kadar odgovoriti na sve zahtjeve i potrebe čovjeka u naravnom i nadnaravnom pogledu.*

* A. HORVATH, isto, str. 616—616

« Isto, str. 616—617.

==• Isto, str. 618—636.

ALBERT LE GRAND COMME L'INITIATEUR ET L'INTERMÉDIAIRE D'ARISTOTELISME INTÉGRAL DANS LE CHRISTIANISME

Résumé

Dans le cadre du sept-centième anniversaire de la mort d'Albert le Grand, organisé par l'Institut philosophique et théologique de SJ à Zagreb, les 14—15 novembre 1980, l'auteur de cet article élaborait le thème Albert le Grand comme l'initiateur et l'intermédiaire d'aristotelisme intégral dans le christianisme. Le thème est très vaste et concerne les points fondamentaux en philosophie par rapport à la théologie, c'est pourquoi il s'est limité sur l'essentiel dans les questions suivantes: la présence de la pensée philosophique d'Aristote dans le christianisme jusqu'au 12. siècle en l'occident; Albert le Grand comme l'initiateur et l'intermédiaire de l'introduction de l'aristotelisme intégral dans le christianisme; la philosophie aristotélicienne comme une nouveauté dans la compréhension chrétienne du monde; le point de vue d'Albert le Grand et de Saint Thomas d'Aquin par rapport aux systèmes philosophiques dans la création de la philosophie catholique; les conséquences et la signification de l'introduction de la philosophie aristotélicienne dans la culture chrétienne et le monde intellectuel.

L'auteur a aussi rendu compte d'auteurs yougoslaves et de leurs ouvrages qui portent sur l'Albert le Grand. Dans cet article il a essayé de montrer dans quel sens on peut considérer l'Albert le Grand comme l'intermédiaire de l'introduction de l'aristotelisme dans le christianisme d'un côté, mais aussi comme le fondateur de la philosophie catholique d'autre côté.